

4. BEVORDERT KUNST EDUCATIE IN HET ONDERWIJS LATERE CULTUUR DEELNAME?

HARRY GANZEBOOM
LETTY RANSHUYSEN

Kan cultuurdeelname op latere leeftijd beïnvloed worden door kunsteducatie in het onderwijs? De Amsterdamse Kunstkijkuren en Muziekluisterlessen boden een goed aangrijpingspunt om dit te onderzoeken, omdat het een omvangrijk en consequent volgehouden initiatief betreft, waarmee een ongeselecteerd publiek wordt bereikt. Daarom gaan we eerst in op de gemeten effecten van dit kunsteducatieprogramma. Vervolgens gaan we in op de gemeten effecten van met de Kunstkijkuren en Muziekluisterlessen vergelijkbare activiteiten in het primair onderwijs en van kunsteducatie in het voortgezet onderwijs.

De onderzoeksopzet De gegevens zijn afkomstig van 1061 inwoners van Amsterdam, die in de maanden april en mei 1992 telefonisch werden ondervraagd. De steekproef werd beperkt tot personen tussen de achttien en veertig jaar. Bij jongere personen kan men immers niet echt spreken van 'cultuurdeelname op latere leeftijd' en is het moeilijk een scheiding te maken tussen individuele cultuurdeelname, cultuurdeelname met de ouders en cultuurdeelname met de school. Bij personen boven de veertig jaar werd de ervaring in het primair onderwijs te ver weg geacht.

De onderzoeksgroep bestond uit 415 personen die in Amsterdam primair onderwijs hadden gevolgd (*oorspronkelijke Amsterdammers*) en 646 personen die dit buiten Amsterdam volgden (*importgroep*). Omdat de importgroep cultureel actiever dan de oorspronkelijke Amsterdammers bleek te zijn, en dit verschil niet via statistische analyse kon worden uitgeschakeld, is ervoor gekozen om de analyse bij de twee groepen afzonderlijk uit te voeren. Binnen de groep oorspronkelijke Amsterdammers is nagegaan wat de effecten zijn van de Kunstkijkuren en Muziekluisterlessen. Binnen de importgroep is nagegaan wat de effecten zijn van met Kunstkijkuren en

Muziekluisterlessen vergelijkbare activiteiten in het primair onderwijs.

**Effecten van de Kunst-
kijkuren en Muziek-
luisterlessen** In de groep oorspronkelijke Amsterdammers zit een veel groter percentage oud-Kunstkijkurleerlingen (68%) dan oud-Muziekluisterleerlingen (32%). In werkelijkheid zijn beide programma's het grootste deel van de onderzochte periode door ongeveer gelijke percentages gevolgd.

56 Waarschijnlijk is er onder degenen die hebben opgegeven dat ze aan de Kunst-
kijkuren hebben deelgenomen een aantal mensen dat deze lessen niet heeft gevolgd, maar wel met school naar een museum is geweest. Zo noemt een deel van de oud-deelnemers van de Kunst-
kijkuren musea die niet in het programma van deze lessen zijn opgenomen of geeft een veel lager aantal museumbezoeken op dan de tien keer die men eigenlijk zou moeten opgeven.

Ook is het mogelijk dat men zich de Muziekluisterlessen minder goed herinnert dan de Kunst-
kijkuren omdat het grootste deel van de Muziekluisterlessen op school plaatsvond, terwijl men bij de Kunst-
kijkuren er op uit trok. Dit laatste maakte wellicht meer indruk. Het is niet duidelijk in hoeverre de gegevens hierdoor zijn vertekend en er zijn geen duidelijke criteria voor handen om de steekproeven van oud-leerlingen te optimaliseren. Daarom is de groep oorspronkelijke Amsterdammers in drie vergelijkingsgroepen opgedeeld. Dit zijn de groepen die Kunst-
kijkuren respectievelijk Muziekluisterlessen hebben gevolgd (*experimentele groepen*), de groepen die in een ander verband met de lagere of basisschool een museum of klassiek concert bezochten (*hybride groepen*) en de groepen die nooit met de klas naar een museum of klassiek concert zijn geweest (*controlegroepen*).

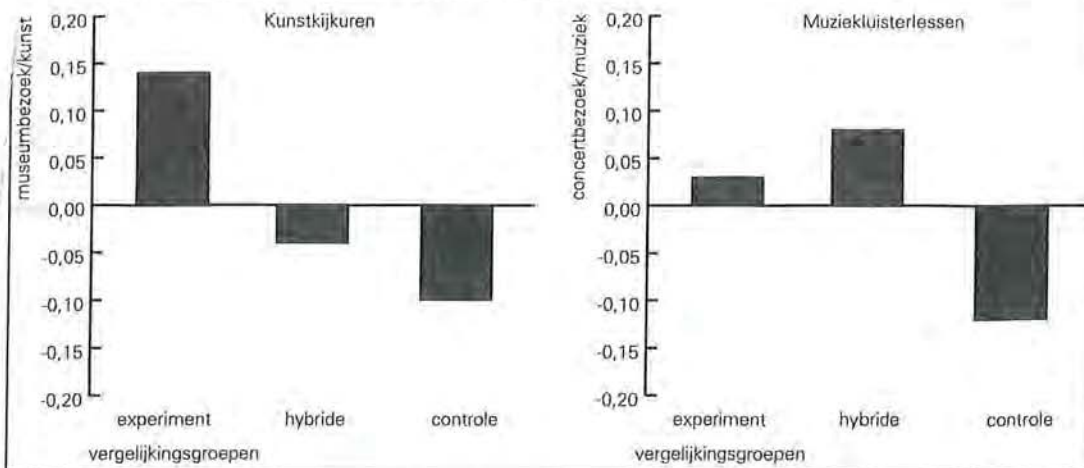
De meting De belangstelling voor beeldende kunst en museumbezoek is gemeten via zes variabelen: de frequentie van museumbezoek, het aantal recent bezochte Amsterdamse niet-kunstmusea, het aantal recent bezochte kunstmusea, of het laatste museumbezoek een kunstmuseum betrof, de houding ten aanzien van moderne kunst, en de belangstelling voor beeldende kunst via de media. De belangstelling voor (klassieke) muziek is gemeten via vier variabelen: de frequentie van concertbezoek, het aantal recent bezochte concertzalen, of het laatste bezoek een klassiek concert betrof, en de belangstelling voor klassieke muziek.

De effecten zijn opgespoord door de experimentele, hybride en controlegroep met elkaar te vergelijken met betrekking tot de Kunst-
kijkuren en de Muziekluisterlessen. Voor de Kunst-
kijkuren is nagegaan in hoeverre deze groepen verschillen in hun huidige museumbezoek en interesse in beeldende kunst; voor de Muziekluisterlessen is nagegaan in hoeverre deze groepen verschillen in hun huidige concertbezoek en interesse in klassieke muziek. Bij de analyses zijn de leeftijd en de etnische afkomst van de respondent en de opleiding en de culturele activiteiten van de ouders onder controle gehouden. Hiermee is voorkomen dat de invloed van deze achtergrondvariabelen abusievelijk op rekening van de genoten kunsteducatie wordt toegeschreven.

Resultaten De resultaten van de meting van de samenvattende variabelen zijn weergegeven in grafiek 9. Hierin is duidelijk waar te nemen dat de experimentele groepen cultureel actiever zijn dan de controlegroepen.

Bovendien is te zien dat degenen die Kunst-
kijkuren hebben gevolgd (experimentele groep) significant actiever zijn op het gebied van museumbezoek en beeldende kunst dan de degenen die in een ander verband met de lagere of basisschool naar een

9. Verschillen cultuurdeelname vergelijkingsgroepen

museum geweest zijn (hybride groep). Deze laatste groep is weer actiever dan degenen die nooit klassikaal een museum bezochten (controlegroep). Zij die Muziekluisterlessen hebben gevolgd (experimentele groep), zijn significant actiever op het gebied van concertbezoek en klassieke muziek dan zij die nooit met de lagere of basisschool naar een klassiek concert gingen (controlegroep). Maar de groep die in een ander verband dan de Muziekluisterlessen een concert bezochten (hybride groep) is nog iets actiever. Dit is mogelijk het gevolg van het feit dat in deze laatste groep deels personen zijn opgenomen die zijn vergeten dat het concertbezoek in het kader van de Muziekluisterlessen plaatsvond. Ook is het mogelijk dat respondenten uit deze groep rapporteren over scholen die zelf een zeer intensieve muziekeducatie verzorgden. Kijken we naar het effect op de afzonderlijke variabelen van cultuurdeelname, dan blijken de verschillen tussen de vergelijkingsgroepen in het algemeen kleiner te zijn. In veel gevallen zijn deze verschillen zelfs nauwelijks aanwezig en slechts in een enkel geval zijn ze statistisch significant. De verschillen tussen de vergelijkingsgroepen verlopen echter in vrijwel alle gevallen volgens hetzelfde patroon. In dit patroon kan een aanwijzing gezien worden dat er kleine, maar systematische effecten van de

Kunstkijkuren en Muziekluisterlessen bestaan. Op basis hiervan worden de verschillen, wat de samenvattende variabelen betreft, wat groter en statistisch significant. Uit de effecten op de afzonderlijke variabelen komt naar voren dat de Kunstkijkuren het bezoek aan Amsterdamse niet-kunstmusea sterker lijkt te bevorderen dan het bezoek aan de Amsterdamse kunstmusea, terwijl deze lessen juist in kunstmusea plaatsvinden. De Muziekluisterlessen lijken vooral effectief voor het bevorderen van de frequentie van concertbezoek, waarbij het echter niet om een klassiek concert hoeft te gaan. Waarschijnlijk is de werking van de Kunstkijkuren en de Muziekluisterlessen *aspecifiek*, dat wil zeggen dat deze lessen wel het museumbezoek en concertbezoek bevorderen, maar dat het niet per se om beeldende kunst en klassieke muziek hoeft te gaan. Voorts blijkt uit het effect op de variabele 'frequentie van museum- of concertbezoek' dat oud-deelnemers van de Kunstkijkuren 11% meer museumbezoek per jaar rapporteren dan zij die deze lessen niet hebben bijgewoond. De oud-deelnemers van de Muziekluisterlessen rapporteren 22% meer concertbezoek per jaar dan degenen die deze lessen niet volgden.

Positieve invloed Het belangrijkste resultaat van de analyses is dat er een naspeurbaar en statistisch significant effect van zowel de Kunstkijkuren als de Muziekluisterlessen op de latere cultuurdeelname is geconstateerd. De gevonden effecten zijn niet groot. Een effect van 10% tot 20% meer museum- of concertbezoek is gering in verhouding tot de verschillen in bezoekfrequentie tussen sociale categorieën, zoals hoger en lager opgeleiden, waarbij deze contrasten eerder in de orde van 200% tot 300% liggen. Maar men moet voor ogen houden om welke situatie het hier gaat: incidentele en op zichzelf staande onderdelen van het onderwijscurriculum, die qua omvang in de totale socialisatieperiode maar een marginaal onderdeel vormen. Niemand zou verwachten dat bijvoorbeeld het al dan niet bijwonen van tien aardrijkskunde- of geschiedenislessen enige merkbare invloed zou hebben op de interesse voor deze vakken tien tot dertig jaar na dato. Toch is dat het effect dat in dit onderzoek wordt aangetroffen voor de Amsterdamse Kunstkijkuren en Muziekluisterlessen. De uitkomsten suggereren dus een positieve invloed op de latere cultuurdeelname van dit kunsteducatieprogramma.

Effecten van receptieve kunsteducatie binnen het primair onderwijs buiten Amsterdam De effecten van receptieve kunsteducatie in het primair onderwijs buiten Amsterdam zijn op dezelfde manier onderzocht binnen de importgroep als de effecten van de Kunstkijkuren en Muziekluisterlessen binnen de groep oorspronkelijke Amsterdammers. Alleen hebben we hier te maken met slechts twee soorten groepen: de groepen die in het primair onderwijs naar één of meer musea dan wel concerten zijn geweest (experimentele groepen) en de groepen die in het primair onderwijs nooit naar een museum dan wel een concert zijn

geweest (controlegroepen). Aan de lijst van achtergrondkenmerken is de urbanisatiegraad van de plaats van herkomst toegevoegd. Deze invloed is uitgeschakeld omdat de urbanisatiegraad het culturele aanbod in de vroegere woonplaats bepaalt en dit weer van invloed kan zijn op de mogelijkheid op deelname aan kunsteducatie in het primair onderwijs en op de ontwikkeling van culturele activiteiten.

Geen effect Uit de analyse blijkt dat degenen die met de lagere of basisschool één of meer musea bezochten op latere leeftijd even vaak een museum bezoeken en evenveel interesse tonen voor beeldende kunst als degenen die nooit binnen het primair onderwijs een museum bezochten. In het geval van concertbezoek is het verschil zelfs tegengesteld aan de verwachting. Degenen die in het primair onderwijs nooit met klassieke muziek in aanraking zijn gebracht, tonen meer belangstelling voor concertbezoek en klassieke muziek dan degenen die wel met de lagere of basisschool een klassiek concert bezochten. De belangrijkste conclusie die we hieruit kunnen trekken, is dat receptieve kunsteducatie in het primair onderwijs buiten Amsterdam geen naspeurbaar effect heeft op latere cultuurdeelname. Museum- of concertbezoek met lagere of basisschool in een ander verband dan de Kunstkijkuren of Muziekluisterlessen, blijkt geen significant effect te hebben op latere cultuurdeelname. De verschillen die zijn gevonden tussen de experimentele groepen en controlegroepen binnen de oorspronkelijke Amsterdammers herhalen zich niet bij de importgroep. Een voor de hand liggende verklaring is dat de ervaringen met kunsteducatie in het primair onderwijs buiten Amsterdam veel minder intensief zijn dan bij de Kunstkijkuren en Muziekluisterlessen het geval is.

Effecten van kunstgerichte activiteiten in het voortgezet onderwijs

Het Amsterdamse onderzoek beperkte zich niet tot het natrekken van effecten van kunsteducatie in het primair onderwijs. Het lag voor de hand de respondenten ook te vragen naar ervaringen met kunsteducatie in het voortgezet onderwijs en te analyseren in hoeverre deze ervaringen verbonden zijn met de cultuurdeelname na het verlaten van het voortgezet onderwijs.

Conclusies moeilijker Het is moeilijker om tot eenduidige conclusies te komen over de effecten van kunsteducatie in het voortgezet onderwijs dan over de effecten van de Kunstkijkuren en Muziekluisterlessen in het primair onderwijs. Bij deze lessen heeft de leerling weinig te kiezen: de meeste scholen doen mee en alle leerlingen van een bepaalde school doen mee. Deze situatie kan men daarom beschouwen als een zogenaamd experiment, waarbij men verschillen eenduidig op rekening van de lessen kan schrijven.

Voor het voortgezet onderwijs geldt daarentegen dat de mate waarin iemand wordt geconfronteerd met kunstaanbod afhangt van het schooltype waarin de leerling terecht komt. In het ene schooltype wordt veel meer kunsteducatie aangeboden dan in het andere. Ook hebben in het voortgezet onderwijs veel kunstgerichte activiteiten een facultatief karakter: men kan deelnemen aan excursies, clubs of faciliteiten, maar is daartoe niet verplicht. Dit schept een interpretatieprobleem: wanneer we zien dat vooral de leerlingen die in het voortgezet onderwijs veel gebruik maakten van het aanbod van kunstgerichte activiteiten, later cultureel actief zijn, is dit niet altijd een gevolg van de genoten kunsteducatie. Het kan ook zijn dat deze personen om andere redenen een grotere belangstelling voor kunstgerichte activiteiten hebben en dat deze redenen zowel hun keuzes tijdens het voort-

gezet onderwijs hebben bepaald als hun niveau van cultuurdeelname op latere leeftijd. Zo is in eerder onderzoek herhaaldelijk aangetoond dat het ouderlijk milieu een belangrijke factor is bij het ontstaan van culturele belangstelling. Wat zou meer voor de hand liggen dan dat deze al ontwikkelde belangstelling bepalend is voor de deelname aan kunsteducatie in het voortgezet onderwijs? Gelukkig zijn we in staat de werking van deze factor uit te schakelen, door bij iedere respondent te informeren naar de culturele ervaringen thuis. Dit is in het Amsterdamse onderzoek uitvoerig gebeurd. Daardoor is het mogelijk om bij de analyse van kunsteducatie in het voortgezet onderwijs een vergelijking te maken tussen leerlingen die wat culturele achtergrond in het ouderlijk milieu betreft met elkaar overeenkomen. Op deze manier wordt de invloed van kunsteducatie op school geïsoleerd. Natuurlijke aanleg laat zich echter niet via statistische weg uitschakelen. Het spreekt welhaast vanzelf dat wanneer een leerling van nature beschikt over bijzondere beeldende, muzikale of andere kunstzinnige vermogens, dit zijn of haar keuzes in het voortgezet onderwijs en de culturele belangstelling later zal sturen. Daarom blijft het de vraag in hoeverre kunsteducatie de betreffende personen gestimuleerd heeft later cultureel actief te blijven. Dit zou zonder dit onderwijs wellicht ook wel zijn gebeurd. Zekerheid hierover valt met een enquête niet te krijgen. Het is de vraag hoe belangrijk het is onderscheid te maken tussen kunstzinnige aanleg en de ontwikkeling van die belangstelling in het onderwijs. Onderwijs zal immers bij vrijwel alle disciplines de functie hebben een al bestaande belangstelling verder te ontwikkelen. Uit een eventueel verband tussen kunstzinnige ervaringen op school en latere cultuurdeelname kan worden geconstateerd dat het onderwijs een functie heeft voor de (verdere) ontwikkeling van culturele belangstelling.

Extracurriculaire activiteiten Welke vormen van kunstzinnige vorming treffen we nu in het voortgezet onderwijs aan? Dat zijn de lessen in de vakken tekenen, handvaardigheid, textiele werkvormen en muziek en extracurriculaire activiteiten. Bij dit laatste gaat het om activiteiten waar men facultatief aan mee kan doen. Van vrijwel alle faciliteiten vinden we het meeste aanbod in havo- en vwo-scholen, de andere scholen volgen op behoorlijke afstand en het lbo neemt steeds de laatste plaats in.

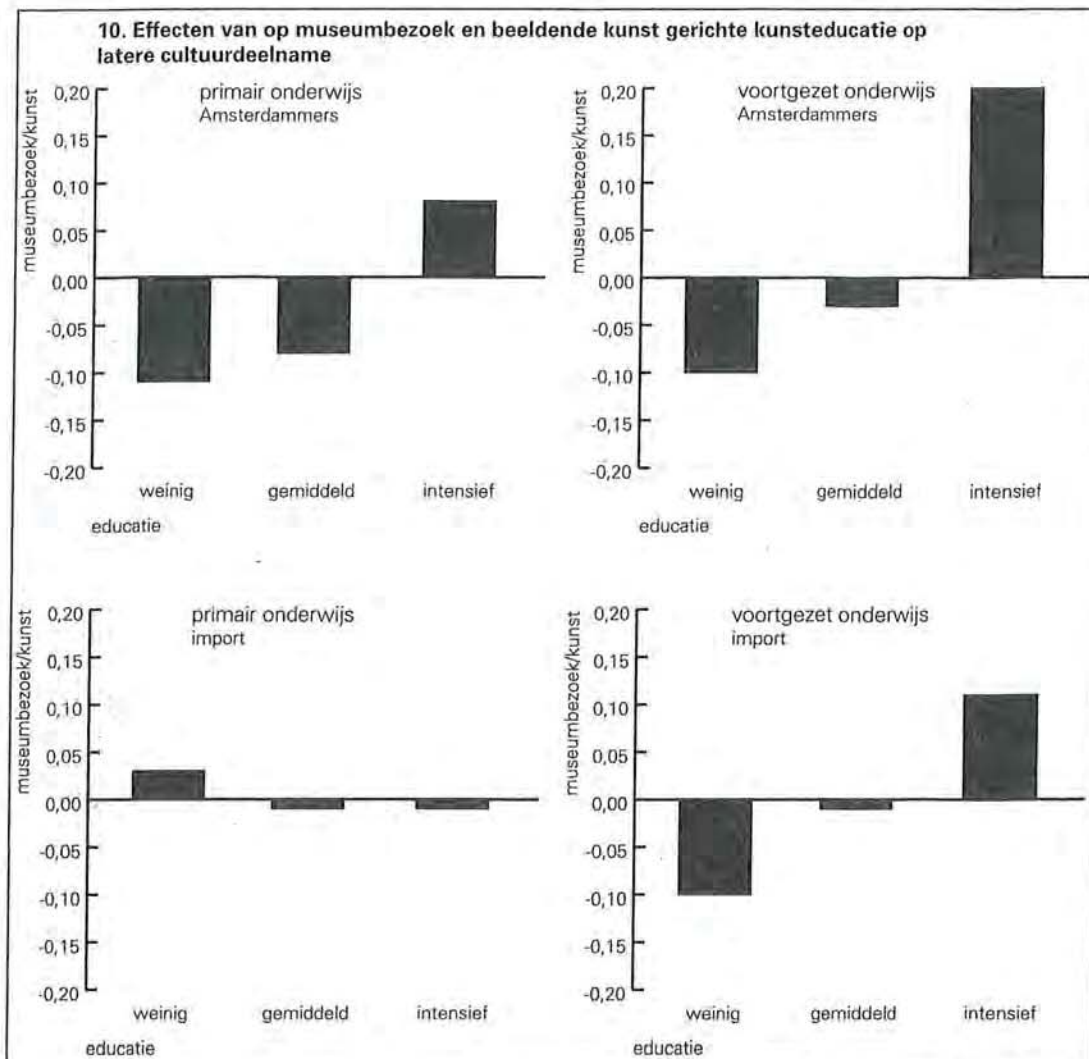
Bij de analyse beperken we ons tot het nagaan van het effect van de extracurriculaire activiteiten. In de telefonische enquête is wel geïnformeerd naar deelname aan lessen in de kunstzinnige vakken en de deelname aan eindexamens in deze vakken. De inhoud van dit soort lessen varieert echter sterk per schooltype. In het lbo komt het kunstgerichte aspect bij kunstzinnige vorming nauwelijks aan de orde, terwijl de invloed hiervan bij dit onderzoek centraal stond. Examens in kunstzinnige vakken bleken zeldzaam. Hierdoor kunnen er geen betrouwbare conclusies worden getrokken over de effecten van deze vormen van kunsteducatie en zijn ze buiten beschouwing gelaten.⁽¹⁾

Kunsteducatie in voortgezet versus primair onderwijs Wat is nu de netto invloed van kunsteducatie in het voortgezet onderwijs op de latere cultuurdeelname en hoe verhoudt deze invloed zich tot die van het primair onderwijs? Om deze vraag te beantwoorden is een inventarisatie gemaakt van de mate waarin de respondenten deelnamen aan de extracurriculaire vormen van kunsteducatie in het voortgezet onderwijs.

Drie groepen Ook bij de kunsteducatie in het voortgezet onderwijs maken we een onderscheid tussen op museumbezoek en beeldende kunst gerichte activiteiten en

op muziek gerichte activiteiten. Onder het eerste rekenen we ervaringen met tekenen, schilderen, boetsen buiten het lesrooster, film- en fotografielessen en excursies naar musea en tentoonstellingen. Onder het tweede rekenen we ervaringen met een schoolkoor, een schoolorkest (geen popmuziek) en excursies naar muziekkuitvoeringen. Zowel voor educatie op het gebied van beeldende kunst en museumbezoek als op het gebied van muziek en concertbezoek is de steekproef ingedeeld in drie groepen: a. de groep met *weinig* deelname, b. de groep met een *gemiddelde* deelname en c. de groep met *intensieve* deelname aan de betreffende kunsteducatie.

Voor de ervaringen met kunsteducatie in het primair onderwijs is een soortgelijke dieldeling gemaakt. Degenen die Kunstkijken of Muziekluisterlessen hebben gevolgd vallen per definitie in de groep met intensieve deelname. De grafieken 10 en 11 vatten de verschillen tussen de drie groepen samen voor effecten van kunsteducatie op het gebied van beeldende kunst en museumbezoek (grafiek 10) en muziek en concertbezoek (grafiek 11) op de interesse voor daarmee samenhangende activiteiten op latere leeftijd. De grafieken zijn uitgesplitst naar personen die op twaalfjarige leeftijd in Amsterdam woonden (*Amsterdammers*) en zij die later in Amsterdam zijn komen wonen (*Import*). De verschillen zijn berekend terwijl de invloed van mogelijke versturende variabelen (leeftijd, etniciteit en culturele activiteiten en opleiding van de ouders) constant is gehouden.

61

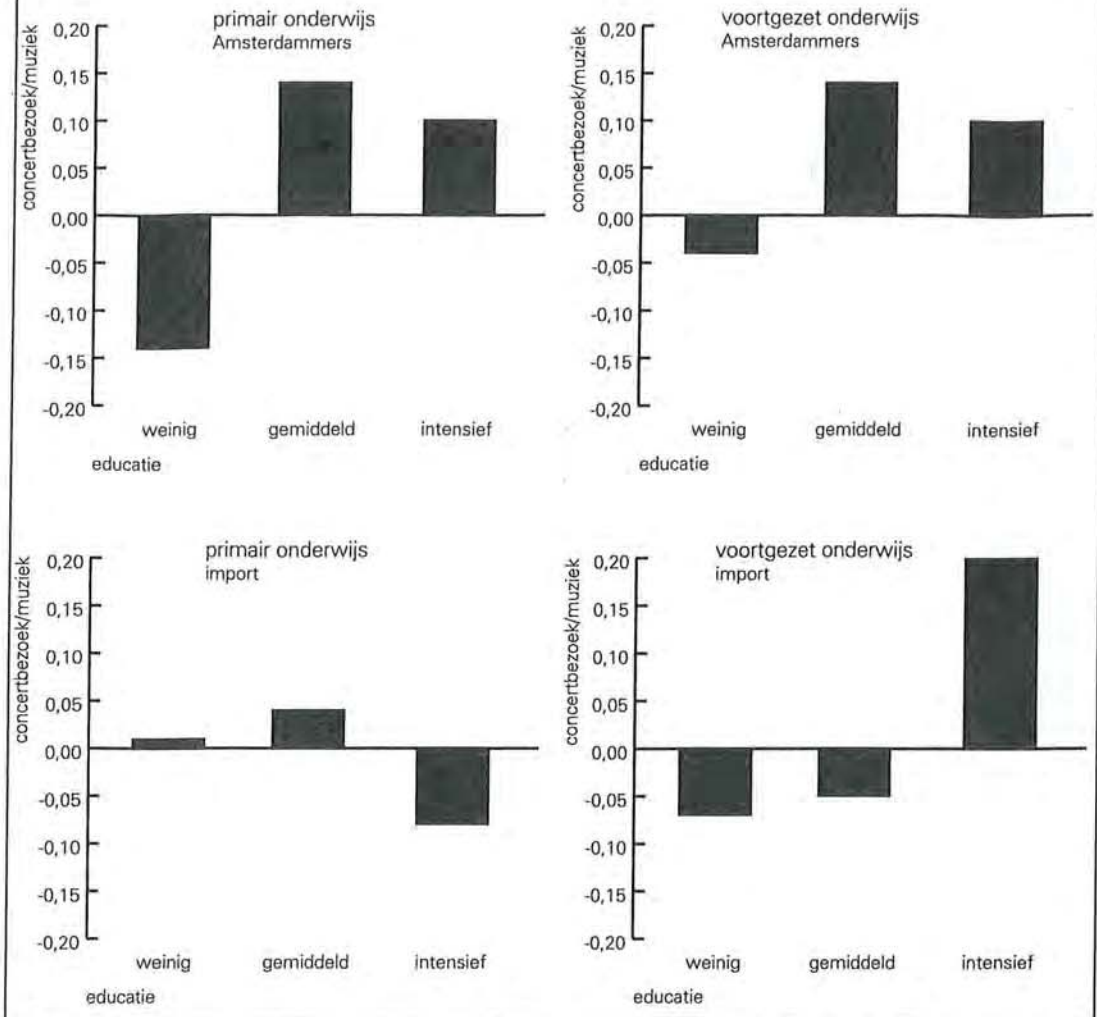
In de grafiek hierboven en die op de volgende pagina is te zien dat de genoten kunsteducatie een min of meer regelmatige invloed uitoefent op cultuurdeelname op latere leeftijd. Er is echter een opvallende onregelmatigheid. Voor degenen die in Amsterdam primair onderwijs volgden, geldt dat zowel de ervaringen in het primair onderwijs als de ervaringen in het voortgezet onderwijs bijdragen aan latere cultuurdeelname. Voor de import-Amsterdammers is dat alleen het geval voor ervaringen in het voortgezet onderwijs. Ervaringen met kunsteducatie in het primair onderwijs buiten Amsterdam doen er kennelijk niets toe.

Conclusie: de Kunstkijkuren en Muziek-luisterlessen zijn effectiever in het bevorderen van latere cultuurdeelname dan soortgelijke kunsteducatie elders in Nederland. Daarnaast blijkt dat extracurriculaire kunsteducatie in het voortgezet onderwijs ook van invloed is op latere cultuurdeelname.

NOOT

1. Over de gevolgen van deze eindexamens kunstzinnige vakken gaat binnenkort een gezamenlijk onderzoek van de ministeries van WVC en O&W van start.

11. Effecten van op concertbezoek en muziek gerichte kunsteducatie op latere cultuurdeelname

5. INSTRUCTIE, MILIEU OF SELECTIE? DRIE VERKLARINGSMODELLEN VOOR LATERE CULTUURDEELNAME

HARRY GANZEBOOM

Er is in Nederland veel onderzoek gedaan naar cultuurdeelname.¹¹⁾ Zowel voor kunstproducenten (kunstenaars en distribuerende instellingen als musea en schouwburgen), de subsidiërende overheid, als voor de wetenschappelijk onderzoeker is de vraag hoe men tot kunstdeelname komt een belangrijk probleem. Het is niet gemakkelijk om uit de grote voorraad bevindingen uit onderzoek een grote lijn te trekken, maar één resultaat staat als een paal boven water: onder het publiek van culturele evenementen en instellingen treffen we een enorme oververtegenwoordiging van hoger opgeleiden aan.

Opleidingsniveau en cultuurdeelname Deze oververtegenwoordiging verschilt weliswaar per culturele activiteit, maar karakteriseert niettemin vrijwel alle culturele activiteiten. Bij een grootscheepse heranalyse van bijna honderdvijftig onderzoeken van publieksgroepen van musea en tentoonstellingen troffen Ganzeboom en Haanstra (1989) er bijvoorbeeld geen aan die de gemiddelde opleiding van de Nederlandse bevolking zelfs maar enigszins benaderde. Bij de podiumkunsten blijkt het wat anders te liggen: Maas e.a. (1990) troffen onder honderd voorstellingen in eenendertig accommodaties voorstellingen aan waarbij min of meer een doorsnee van de bevolking, wat opleidingsniveau betreft, aanwezig bleek te zijn. Dit bleken echter alle voorstellingen buiten het reguliere schouwburgcircuit: het betrof buurt- en amateurtoneel.

Oververtegenwoordiging De oververtegenwoordiging van hoger opgeleiden onder het kunstenpubliek kan niet worden verklaard als een effect van te hoge opgave door hoger opgeleiden. Hoewel bekend is dat velen hun cultuurdeelname onbewust overschatten dan wel bewust overdrijven, en deze neiging wat sterker is onder hoger opgeleiden dan onder lager opgeleiden, doet deze tendens weinig af aan de gecon-

852
V
98

THEORIE PRAKTIJK

KUNSTEDUCATIE KUNSTEDUCATIE

effecten van kunsteducatie op cultuurdeelname

SCHOLEN IN KUNST